

Türk Dilindeki Gelişmelerin Öğretim-Eğitim Etkinliklerine Yansıması

Beşir Göğüş

Batılılaşma ve ulusallaşma hareketlerinin etkisiyle dilimizde çeşitli yönlerden gelişmeler olmuştur; bunların eğitim ve öğretime yansımaları incelemeye başlamadan önce, okullarımızdaki anadili eğitimine kısa bir göz atmamız yararlı olur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en yaygın eğitim kurumu olan sıbyan mekteplerinde yalnız Kur'an okumak öğretilirdi. Daha yüksek bir öğretim kurumu olan medresede ise İslam dininin hüküm ve kurallarını öğretmek amaçlandığı için, bu bilgilerin kaynağı olan Arapçanın öğretilmesine önem verilir, Türkçe üzerinde durulmazdı. Türk dilinin bir Türk toplumunda öğretim konusu olmaması, onun bilim konusu olmasını da engellemiştir: Türk dilinin kuralları yeterince incelenmemiş, dilbilgisi kuralları ortaya çıkarılmamıştır, sözlüğü yapılmamıştır. Türk dili yalnız işitilerek öğrenilmiştir. Bunun sonucu olarak Türkçenin kullanımı da doğru ve yeterli bir düzeye erişememiştir. Tanzimat çağı düşünür ve gazetecilerinden Ali Süavi, medresede öğrenim görmüş bir gence şunları söyler: "Benimle ülfet edenler hep bilirler ki, iki satır velev Türkçe olsun okunup anlaşılacak surette yazamıyorum."⁽¹⁾ Şair Ziya Paşa da medreseden yetişenlerin, hayati bir bilgi almadıklarını, din bilgilerinden başka bir şey öğrenemediklerini, devlet hizmetlerinde çalıştırılmayacaklarını, çünkü düzgün bir Türkçe anlatımla yazamadıklarını...⁽²⁾ belirtir.

Bu çağda devlet görevlileri, şairler, yazarlar Türkçe yazmayı usta-çırak ilişkisi içinde öğrenmişlerdir.

Türkçede kullandığımız alfabe bile Arap diline göre bir alfabeydi, dilimizin seslerini tam olarak yansıtmazdı; örneğin p, ç, g, ğ seslerimiz için harfler yoktu. Bunları da

kapsayan 35 harfli bir alfabe, 1857'de Dr. Őükrü tarafından yapılmıştı. Yeni harfler eklenmiş olan bu alfabe, Kur'an alfabesini bozuyor diye epeyce güçl¼kle kabul edilmişti.

II. Mahmut zamanında devlet yönetiminde yeni örgütler kurulmuştu. Bunların çalışması, merkezden emirler, yönergeler verilmesini gerektiriyordu. bu emir ve yönergelerin eski inşa biçiminde süsl¼ ve dolambaçlı bir dille değil, açık ve kesin bir anlatımla yazılması gerekirdi. İşte bu devlet emirlerini yazmayı öğretmek için 1838'de Mekteb-i Maarif-i Adliye⁽³⁾, 1939'da Mekteb-i Ulumu-u Edebiye Okulları açıldı.

Devlet, kara ve deniz ordusuna çağdaş bilgiler almış asker yetiştirmek için Mühendishane-i Bahri-yi Hümayun (1776), Mühendishane-i Berri-yi Hümayun (1795) adlı askeri uzmanlık okulları açmıştı. Bu okullara sıbyan okullarını bitirmiş olan çocuklar alınıyordu. Bu öğrencilerin Türkçe okuma yazma bilmedikleri, bu nedenle dersleri izleyemedikleri anlaşıldı. Bu öğrencilerin daha önce okuma-yazma ve genel bilgilerle yetiştirilmesi kanısına varıldı. Bu amaçla Rüştiye okulları açıldı. Bunlar, bug¼nk¼ ilk ve ortaokullar gibi genel öğretim okullarıydı. Programlarına genel bilgi dersleriyle birlikte Türkçe dersleri de konu. Okul programlarında Türkçe ilk olarak işte böyle yer aldı.

Tanzimat çağına gelince, genel öğretim veren okullara idadiye (lise)ler de eklendi; öğretmen okulları gibi uzmanlık okulları açıldı. Bu yıllarda Türk diline verilen önem de arttı: 1851 yılında Batı'dan bilim ve fen kitapları çevrilmesi için kurulmuş olan Encümen-i Danış bilim ve fennin halka yayılması için Türkçenin özleştirilmesi ve anlatımın sadeleştirilmesi kararını verdi. Maarif Nezareti 1861 yılı yayımladığı bir genelgede "...Öğretim dili Türkçedir" diye belirledi. Encümen-i Danış üyelerinde Ahmet Cevdet paşa ile Fuat Paşa, dilimizin kurallarını saptamak amacıyla "Kavaid-i Osmaniye" adlı bir kitap yazdılar. Ahmet Cevdet Paşa bu kitap için: "Lisan-ı Osmaninin kavadi hakkında en iptida yazılmış olan kitap odur" der.⁽⁴⁾

Göğüş

Bu çağda Türk dilinde iki önemli gelişme oldu: 1. Bilim terimleri yapılması, 2. Batı'dan giren roman, öykü, oyun gibi edebiyat türlerinin ve gazetenin dilinde, konuşma diline yaklaşarak yalınlaşma.

Tanzimat çağında toplumuza fizik, kimya, biyoloji gibi pozitif bilimler girdi; yönetim örgütünde yenileşmeler oldu. Bu bilimlerin inceledikleri kavramları karşılamak için yeni terimlere gerek duyuldu. Yeni terimlerin Batı dillerinden olduğu gibi alınması, Türkçe kökler ve eklerle yapılması, Arapça sözcüklerle karşılanması önerileri karşısında, Arapça sözcüklerin yeğlenmesi sonucuna varıldı. Bu Arapça terimler Türkçeyi, edebiyat ve din alanları yanında bilim alanında da yabancı sözcüklerle dolduruyordu. Bu yön önemsenmedi.

Yeni bilim terimleri, okullara yeni bilim ve fen dersleriyle birlikte girdi ve Cumhuriyet çağında başlatılan dil devrimiyle birlikte yapılan Türkçe terimlerin kullanılmasına kadar okul programlarında ve ders kitaplarında yer aldı.

Yalınlaşan edebiyat diliyle yazılan yapıtların okullarda okutulması, yazık ki bu kadar çabuk olmadı. İdadilerin edebiyat derslerinde örnekler henüz Divan Edebiyatı'ndan seçiliyordu. Ağâh Sırrı Levent, Tanzimat çağında doğan yeni edebiyat, henüz yeterli ürünler vermediği için, öğretim, bunlardan alınan örnekler üzerinde yapılamıyordu, demişti. Şinasi, Namık kemal, Recaizade Ekrem, Hamit gibi yazar ve şairlerin eserlerinden örnekler edebiyat kitaplarına daha sonraları girmeye başlamıştı. Okullarda Türkçe dersleri, dilimizdeki Arapça, Farsça kuralların öğretilmesine harcanıyordu. Bu tutum, medrese anlayışında olduğu gibi, Türkçenin Türklere öğretilmesinin gerekmediği kanısının sürdüğünü göstermektedir. Bu yanlış anlayış karşısında Maarif Nezareti, 1896 yılı yayımladığı bir genelgede; "Türkçenin kendine özgü kuralları vardır, bunlar da öğretilmelidir..." diye ilgilileri uyarmak gerektiğini duymuştur.

Tanzimat çağında devlet çeşitli ulusları "Osmanlılık" adı altında birleştirmeyi amaçlamakla birlikte, Türklerin tarihi ve dili üzerinde araştırmalar da başlamıştı. Bu

ilgi ve çalışmalar sonradan Türkçülük Akımı niteliği kazandı. Türkçülük Akımı içinde Türkçenin de önemli bir yeri vardı. Dilin Arapça ve Farsça kurallardan arındırılması savunuldu. Bu hareketi başlatan mer seyfettin ve arkadaşları 1911'de Selanik'te çıkardıkları "Genç Kalemler" dergisinde başlıca řu düşünceleri savundular: "1. Arapça, Farsça tamlama ve oğl biçimli sözcükler dilimizden atılacak; 2. Arapça, Farsça edatlar kullanılmayacak; 3. Türkçesi bulunan sözcükler yerine yabancı sözcükler kullanılmayacak; 4. Yazı dili, İstanbül ağzında oluşmuş Türkçeye yaklaştırılacak..."(5) Bu hareket, Türkçeyi oldukça sadeleştirdi ve zleştirdi. Sonraları "Milli Edebiyat Akımı" adını aldı. Nazımda hece ls kullanıldı. yk, roman türlerinde yurt ve ulus konuları işlendi. Zaten art arda savaşlar yaşanıyordu, ulusumuzda bu konulara ilgi artmıştı. İşte dili Türkçeleşmiş, konuları ulusal sorunlardan alınmış olan bu edebiyatın ürünleri her derecedeki okullara çabuk girdi.

Ancak "Yeni Lisan"ılar bilimsel terimlerin "Trkeleşmesi" konusuna dokunmadılar. Ömer seyfettin: "...şunu söyleyelim ki ilmi ve fenni ıstıhlara şimdilik dokunmayız. Muhitlmaarif heyeti teşekkül etti; bütün ıstıhlara kati bir şekil verecek" diye yazdı(7). Bu kurul da terimleri, eskisi gibi Arapça ve Farsça sözcük ve kurallardan yararlanarak yapmaya devam etti.

Cumhuriyet ağına böyle gelindi. Cumhuriyet yönetimi, Türkçeyi ulusal bağlardan biri olarak görüyordu. Dilin Trkeleşmesini de hem uluslaşmak, hem demokratlaşmak yönlerinden gerekli saydı. Bu ağda Türk dilinde önemli olaylar yaşandı: 1928 yılında Arap alfabesi bırakılarak, Latin alfabesine dayalı ve Türkçenin seslerini kapsayan bir alfabe yapıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisince 1 Kasım 1928'de kabul edilen bu alfabe, o ders yılı okullarda öğretildi. Ders kitapları bu alfabeyle yazıldı. Yeni alfabeyle yazım kılavuzu olarak, Milli Eğitim Bakanlığında kurulan Dil Encümeni'nce hazırlanmış olan "İmla Lgatı" kullanıldı(8).

1932'de Birinci Türk Dili Kurultayı toplandı. Kurultay'da terimlerin Türkçe köklerden, Türkçenin ekleriyle yapılması konusunda bildiriler okundu. Zaten

Göğüş

okullarda Arapça, Farsça dersleri kaldırılmıştı. Bu dillerin sözcükleri ve kurallarıyla yapılan terimlerin anlaşılması olanaksız duruma gelmişti. Türkçe kök ve eklerle yapılmış terimler öğrenciler tarafından kolay anlaşılacaktı.

Türk Dil Kurumu 16 uzmanlık dalında Türkçe terimler yapmaya başladı. Okulların programındaki dersler için terim yapılmasına öncelik verildi. Daha 1938 yılından başlanarak fen derslerinde yeni terimler kullanılmaya başlandı. 1941 yılında Milli Eğitim Bakanlığı yeni terimleri "Türkçe Terimler Cep Kılavuzu" adlı bir kitapta toplayarak yayımladı. Daha sonraları "Felsefe ve Gramer Terimleri" (1942), Bitkibilim (1948), Edebiyat ve Söz Sanatları (1948) vb. yayımlandı. Bunlar yanında askerlik, yönetim, Resmi Yazışmalar Sözlüğü (1968) gazetecilik (Haber Sözlüğü, 1969) gibi uzmanlık dallarının terimleri de yapıp geniş ölçüde yayımlandı. Türk Dil Kurumu 1983 yılında devlet dairesi oluncaya kadar 107 terim kılavuzu ve sözlüğü yayımlamıştır. Bu kurum daha önce bir devlet dairesi değil, kamu yararına çalışan bir dernekti; yaptığı yeni sözcük ve terimleri, kullanılması zorunlu bir nitelikte yayımlamaz, kamu oyuna ve ilgililere öneri olarak sunar. Bu niteliğine karşın iyi kabul görebilir uygundur. Türk Dil Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığıyla da uyum içinde çalışıyordu; terimleri Kurum yapıyor, Bakanlık uyguluyordu.

1950'de iktidar değişince bu uyumlu çalışma bozuldu. Yeni iktidar, dil devrimini, dili bozan bir hareket olarak niteledi. İlk ve ortaokulların 1949 tarihli Türkçe programlarında Dil Devrimi, öğrencilere benimsetilip sevdirmesi gereken bir amaç olarak gösterilmişti, 1981 tarihli programdan bu amaç çıkarıldı. Bu tutum daha sonraları kimi yeni sözcüklerin kullanılmasını yasaklamaya kadar vardı.

Devletin bu tutum ve davranışı yanında Türkçenin özleşmesi sürdü. Edebiyat dili sözcük yönünden % 90'ı aşan bir Türkçeye erişti. Çeşitli uzmanlık dallarında Türkçe terimler yapılması uzmanların özel çalışmalarıyla sürdü. Bugün liselerde edebiyat dersleri, dünyaca beğeni kazanan çağdaş Türk edebiyatı ürünlerinden çok, eski yapıtlara yönelik bir tutumdadır.

NOTLAR

1. Ergin, Osman. "Türk Maarif Tarihi", 1. cilt. s. 103, İstanbul 1977.
2. A.K. s. 105.
3. Okulun adındaki "adliye" sözcüğünün adalet örgütü ile ilgisi yoktur. Sultan II. Mahmut'un "Adli" sanını yansıtır.
4. Ahmet Cevdet. "Belagat-i Osmaniye", s. 7. İstanbul 1310. (4. baskı)
5. Yöntem, Ali Canip. "Ömer Seyfettin", s. 14. İstanbul 1947.
6. "Muhitülmaarif" bir ansiklopedidir. Emrullah Efendi başkanlığında toplanmış bir kurul tarafından hazırlanıp, yalnız bir cildi yayımlanmıştır. Ansiklopedinin önsözünde: "Ulum ve edebiyatı, fûnun ve sanayii cami bilcümle ıstılah ile esami-i hassayı havi külliyyat-ı ilmiye ve edebiyedir" deniyordu. Ansiklopedinin 1900 yılında yalnız birinci cildi yayımlanabildi. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Emrullah Efendi maarif nazır olunca bu ansiklopedinin yayımına yeniden başlandı (1911). Ancak gene birinci cildi çıkarılabildi (1914). Ömer Seyfettin, yukarıya alınan yazısında ansiklopedi kurulunun bu ikinci toplanışını anlatmak istiyor.
7. Yöntem, Ali Canip. "Ömer Seyfettin", "Yeni Lisan" makalesi. s. 129.
8. Bu kitap 1941 yılında Türk Dil Kurumunca "İmla Kılavuzu" adıyla yeniden bastırıldı. 1965'teki basılışında adı "Yeni İmla Kılavuzu"na çevrildi. 1970'te "Yeni Yazım Kılavuzu" daha sonraları da "Yazım Kılavuzu" olarak 11. baskıya ulaştı.